

Επανορθωτική δικαιοσύνη:

Προσέγγιση στην απονομή της δικαιοσύνης

Πέτρος Μήτσης, αποφοίτος Νομικής Σχολής,
Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το παρόν άρθρο πραγματεύεται το ακανθώδες και πολυσχιδές ζήτημα της απονομής δικαιοσύνης υπό το πρίσμα της επανορθωτικής προσεγγίσεως. Η επανορθωτική δικαιοσύνη, η οποία τα τελευταία χρόνια βρίσκεται όλο και περισσότερους υποστηρικτές, ευελπιστεί να αποτελέσει στο μέλλον το αντίπαλον δέος, η εναλλακτική, απέναντι στα υφιστάμενα, τιμωρητικά συστήματα. Επιδιώκεται η εισαγωγή στην έννομη τάξη μίας νέας έννοιας Δικαίου και αντεγκληματικής πολιτικής, κατά την οποία ο στόχος της Δικαιοσύνης μετατοπίζεται από την επιβολή κυρώσεων στο δράστη μίας «άδικης» πράξης, στην προσπάθεια για αποκατάσταση της συντελεσθείσας βλάβης και στην αποζημίωση των ατόμων που θίγονται άμεσα από το έγκλημα. Θα επιχειρηθεί, λοιπόν, να γίνει μία ευσύννοπη παρουσίαση της έννοιας, του ορισμού και των ιστορικών καταβολών της επανορθωτικής προσέγγισης, του επιστημονικού υπόβαθρου κάτω από το οποίο αυτή διαμορφώθηκε και οι βασικές αρχές που τη χαρακτηρίζουν. Τέλος, θα γίνει σύγκριση με τα «κλασικά» συστήματα και θα εξεταστούν επιδερμικώς τα κενά της εν λόγω θεωρίας, αλλά και τα προβλήματα και οι παράγοντες που αποτρέπουν και δυσχεραίνουν το έργο εφαρμογής και θεσμοθέτησής της

1. Έννοια, ορισμός και ιστορική προσέγγιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης

Κατά τη διάπραξη ενός εγκλήματος συντελείτε μία σύγκρουση συμφερόντων, τόσο στον εσωτερικό κόσμο και στον ψυχισμό του δράστη, όσο και μεταξύ των προσώπων που άμεσα ή έμμεσα επηρεάζονται από αυτό. Αναδύονται έτσι, δύο βασικοί πυλώνες σύγκρουσης συμφερόντων και φορείς δικαιωμάτων, εξαιτίας της προσβολής αυτής κάποιου/ων έννομων αγαθών, ήτοι, ο δράστης και το θύμα. Με το πέρας των ετών, την αποκλειστική αρμοδιότητα επίλυσης των διαφορών, ακόμα και ανάμεσα στους πολίτες, ανέλαβε το κράτος, το οποίο εν τοις πράγμασι επωμίζεται το έργο της απονομής δικαιοσύνης.^[1] Έτσι, αναπτύχθηκε μία «νέα» επιστήμη, αυτή της σωφρονιστικής/ποινολογίας ή αλλιώς ποινικής καταστολής. Η επιστήμη

αυτή μελετά ουσιαστικά την αντίδραση της πολιτείας απέναντι σε μία εγκληματική πράξη, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο επιβάλλονται οι ποινικές κυρώσεις στα άτομα που εγκληματούν, οι κανόνες βάσει των οποίων εκτελούνται και η πρακτική εφαρμογής τους.^[2] Το διαμορφωθέν ωστόσο, «ποινολογικό», αυτό σύστημα, είχε ως αποτέλεσμα να δίνεται ιδιαίτερη σημασία, κυρίως στην τιμωρία του δράστη μίας αξιόποινης πράξης, έτσι ώστε να αποκατασταθεί η ζημία που υπέστη η έννοια του «Δικαίου». Δημιουργήθηκε μάλιστα, η έννοια της αξίωσης της Πολιτείας για τιμωρία του δράστη, μέσω της επιβολής κάποιας ποινικής κύρωσης^[3] {Σκόπιμο, για την ιστορική εξέλιξη και την διαμόρφωση του ποινολογικού συστήματος, κρίνεται να αναφερθεί το παράδειγμα της Αρχαίας Αθήνας. Για τους Αθηναίους η διάπραξη μίας άδικης/παράνομης πράξης, συνιστούσε, φυσικά,

«Το διαμορφωθέν ωστόσο, 'ποινολογικό', αυτό σύστημα, είχε ως αποτέλεσμα να δίνεται ιδιαίτερη σημασία, κυρίως στην τιμωρία του δράστη μίας αξιόποινης πράξης»

^[1] Λεμονίδης Πέτρος, «Αποκαταστατική Δικαιοσύνη», Αριστοτέλιο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Τομέας Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών, Διπλωματική Εργασία-Μεταπτυχιακό, Θεσσαλονίκη, 2012, σελ.5

^[2] Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη, Εγκληματολογία, Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η έκδοση, σελ.8

^[3] Σ. Αλεξιάδης, Η εγκληματολογία: από το χθες στο αύριο, Ποινικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη, 2008, σελ. 1169-1170

Επανορθωτική δικαιοσύνη

κάτι το ανίερο, το μικρό, το νοσηρό. Το «μίσος» αυτό, ωστόσο, δεν βάρυνε αρχικά μόνον το δράστη, αλλά ολόκληρη τη πόλη, η οποία είχε χρέος να αποκαταστήσει το Δίκαιο, τιμωρώντας εκείνον που αδικεί. Υπήρχε συνεπώς η αντίληψη, πως η επιβολή κάποιας ποινής αντίστοιχης της ύβρεως/αδικίας στο δράστη, ήταν απαραίτητη υποχρέωση, της Πολιτείας για να ευημερεί και να εξιλεωθεί για τις ανόσιες πράξεις του πολίτη της^[4]. Το παράδειγμα αυτό συνιστά την αποκρουστικότητα της αντιλήψεως περί (υπάρξεως) φυσικού δικαίου αναφορικά με τη ποινολογία και τη ποινική αντιμετώπιση που χρήζει ο δράστης}. Για την πλειονότητα της ανθρώπινης ιστορίας, τουλάχιστον της γνωστής, η απονομή της δικαιοσύνης ταυτίζεται με την ποινή, η οποία κατά τον H.Grotius ορίζεται ως «το κακό που επιβάλλεται σε κάποιον να πάθει εξαιτίας του κακού που αυτός έκανε».^[5] Η αξίωση όμως της Πολιτείας για «τιμωρία» του δράστη και η αποκλειστική της αρμοδιότητα για απονομή δικαιοσύνης, μετατοπίζει και συχνά εκτροχιάζει/παράγνιζει, το εκ φύσεως διαμορφωθέν δίπολο δράστη-θύματος, χάριν του νέου μεταξύ δράστη και κράτους. Το θύμα, λοιπόν, μίας εγκληματικής πράξης «περιθωριοποιείται» σχετικά με τη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης, δεν βρίσκεται στο επίκεντρο και η σχέση του με το δράστη έρχεται αδιαμφισβήτητα σε δεύτερη μοίρα, πίσω από αυτή του κράτους με το δράστη. Την δεκαετία του 1970 έκανε την εμφάνισή της μία νέα θεωρία απονομής δικαιοσύνης, η αποκαταστατική ή επανορθωτική δικαιοσύνη (restorative justice).^[6] Ο όρος αποκαταστατική δικαιοσύνη εκφράζει την πρακτική απονομής δικαιοσύνης, βάσει της οποίας δίδεται η δυνατότητα, εκουσίως, τόσο στο θύμα όσο και στο δράστη μίας «άδικης» πράξης να αποκαταστήσουν τις μεταξύ τους σχέσεις.^[7] Επιχειρείται με αυτόν τον τρόπο, πρωτίστως, να επανορθωθεί το κακό που συνέβη από την ε-

νέργεια του δράστη και δεν δίνεται τόσο έμφαση στην επιβολή ενός άλλου, ισάξιου κακού, από την Πολιτεία στο πρόσωπο του δράστη, ως ποινή, που απαλείφει την προσβολή ενός εννόμου αγαθού. Ο θύτης, πλέον, αποκτά την ευκαιρία να «διορθώσει», κατά το δυνατόν, το κακό το που προκάλεσε, τη ζημία που επέφερε, στο θύμα. Φυσικά, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η παραδοχή της ενόχης του, η ανάληψη της ευθύνης των πράξεων του, η έμπρακτη μετάνοιά του και η διάθεση να επανορθώσει για τις πράξεις του.^[8]

Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποιος γενικά αποδεκτός ορισμός της «επανορθωτικής» δικαιοσύνης, που να αποτυπώνει με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά και τις έννοιες που πολλοί της αποδίδουν. Έχουν γίνει, μάλιστα, τόσες πολλές προσπάθειες κατά το παρελθόν, για την εξεύρεση ενός χαρακτηριστικού και κοινώς αποδεκτού ορισμού, που ακόμα και η διαδικασία του ακριβούς προσδιορισμού της ύλης της επανορθωτικής δικαιοσύνης, να συνιστά αντικείμενο αναζητήσεων και θεωρητικών αναλύσεων. Στη βιβλιογραφία κυριαρχούν δύο τάσεις. Αφενός, υπάρχουν εκείνοι οι επιστήμονες που αποσκοπούν στην εξεύρεση ενός «καθολικού ορισμού», ως αφετηρία για περαιτέρω ανάπτυξη των επιστημονικών προσεγγίσεων επάνω στο ζήτημα της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Αφετέρου δε, υπάρχει και μια διαμορφούμενη τάση, που αδιαφορεί για την εξεύρεση κάποιου κοινώς αποδεκτού ορισμού, καθώς θεωρεί μάταιη και άσκοπη τη προσπάθεια αυτή, αφού η ίδια η εξελικτική πορεία του κινήματος υπέρ της επανορθωτικής δικαιοσύνης, θα μεταβάλλει άρδην τις συνθήκες και τις πρακτικές στο πεδίο της επιστήμης της σωφρονιστικής.^[9]

Στην επανορθωτική δικαιοσύνη εμπεριέχονται ακόμα, πρακτικές που αφορούν διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα, αποτελεί, η ιδέα της ανάγκης παράλειψης της διαδικασίας της ασκήσεως της ποινικής δίωξης καθώς και η

«Ο όρος αποκαταστατική δικαιοσύνη εκφράζει την πρακτική απονομής δικαιοσύνης, βάσει της οποίας δίδεται η δυνατότητα, εκουσίως, τόσο στο θύμα όσο και στο δράστη μίας 'άδικης' πράξης να αποκαταστήσουν τις μεταξύ τους σχέσεις»

^[4] Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία 57,2

^[5] Σε έργο που εξέδωσε κατά το έτος 1625, όπως επισημαίνεται και από τον καθ. κ.Κωνσταντίνο Ι.Πανάγο, στο σύγγραμμα του Πρότυπα Σωφρονιστικής Πολιτικής και Νομοθετικές Επιλογές, εκ. Αντ. Ν. Σακουλά, σελ.79

^[6] Mirsky Laura, "Albert Eglash and Creative Restitution", Restorative Practices E-Forum, restorative-practices.org.

^[7] Επανορθωτική Δικαιοσύνη, Η πρόκληση των σύγχρονων δικαιοσύνης συστημάτων, Βάσω Αρτινοπούλου, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.18

^[8] European Forum for Restorative Justice, <https://www.euforumrj.org/en>, με τελευταία πρόσβαση στις 24-5-2022

^[9] Βάσω Αρτινοπούλου, όπως παρ. 7, σελ.18-19

Εγκληματολογία

ταυτόχρονη δράση δικαστηρίου και διαμεσολάβησης των μερών (δράστη και θύματος). Πιθανότατα, το εκτενές περιεχόμενο της, που αφορά όλες τις διαδικασίες που σχετίζονται με τις ενέργειες και την αντιμετώπιση της κοινωνίας απέναντι σε μία εγκληματική πράξη, είναι αυτό που καθιστά εξαιρετικά δυσχερές το έργο της εκπόνησης ενός δεικτικού ορισμού. Η ύλη με την οποία καταπιάνεται αφορά άμεσα, την ασκούμενη πολιτική σε ζητήματα ποινικής δικαιοσύνης, τον ορισμό και τον σεβασμό πληθώρας ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη διαμόρφωση πολιτικών σε διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής, που στοχεύουν στην ευημερία των σχετικών κοινωνικών ομάδων, όπως οι κατηγορούμενοι, οι ανήλικοι, ακόμα και η διαχείριση αστικών ή/και εταιρικών υποθέσεων κ.α.^[10] Κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων ορισμών, συνιστά ο συνασπισμός όλων των εμπλεκόμενων μερών σε ένα έγκλημα, με σκοπό την αντιμετώπιση των συνεπειών που επέφερε καθώς και η αναφορά σε αξίες που όλοι αποδίδουν στην επανορθωτική δικαιοσύνη, όπως η επανόρθωση της βλάβης που προκλήθηκε, η παραδοχή και εν συνεχεία η λογοδοσία του δράστη στο θύμα, η επανένταξη των δραστών στην κοινωνία, η πρόκριση του διαλόγου ως μέσο επίλυσης των διαφορών, η προώθηση του ρόλου της κοινότητας στην απονομή της δικαιοσύνης κ.α. Πάντως, κατά τον Αλεξιάδη, η αποκαταστατική δικαιοσύνη πρέπει να διακρίνεται σε ουσιαστική και δικονομική και επομένως δεν υπάρχει ένας ορισμός και μία αντίστοιχη έννοια στην οποία να μπορούν να εγκλωπωθούν όλα τα στάδια απονομής της δικαιοσύνης.^[11]

Κατά τον Marshall, η επανορθωτική δικαιοσύνη δεν είναι τίποτα παραπάνω από μία διαδικασία, η οποία αποσκοπεί στη συγκέντρωση

όλων των μερών που σχετίζονται με τις συνέπειες ενός εγκλήματος, έτσι ώστε να αντιμετωπίσουν από κοινού, τα απότοκα της παραβίασης του εκάστοτε νόμου και τις μελλοντικές συνέπειες που επισύρουν. Η εν λόγω διαδικασία επιδιώκει την αποκατάσταση «των διαρρηγμένων σχέσεων» μεταξύ των θυμάτων, των δραστών αλλά και της κοινότητας, προωθώντας το πνεύμα της συμφιλίωσης σε όλα τα μέρη.^[12]

Η αποκαταστατική δικαιοσύνη λαμβάνει, εν τοις πράγμασι, υπόψιν τα συμφέροντα όλων των πλευρών που θίγονται από το γεγονός της διενέργειας μίας αξιόποινης πράξης, επιτρέποντας την ενεργή συμμετοχή τους κατά τη ποινική διαδικασία. Δεν επικεντρώνεται μόνο στα πρόσωπα του κατηγορούμενου και του κατηγορού, αλλά αντίθετα, δίνει έμφαση και στο θύμα, όπου μέσα σε πλαίσια συνεργασίας και διαλόγου, η διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης μετατρέπεται σε έργο εν γένει της κοινότητας.^[13]

Εν κατακλείδι, όλοι οι γνωστοί ορισμοί για την επανορθωτική δικαιοσύνη, συντείνουν σε ένα σημείο. Ότι εκφράζει, ένα σύστημα απονομής δικαιοσύνης, το οποίο διακατέχεται από το ανθρωπιστικό πνεύμα, την αξιοπρεπή μεταχείριση και την επανένταξη των δραστών στην κοινωνία και την ενδυνάμωση του αισθήματος δικαίου στους πολίτες.^[14] Ο Gavrielides χαρακτηρίζει την επανορθωτική δικαιοσύνη, «ήθος (ethos) με πρακτικούς στόχους».^[15] Πρόκειται, για ένα σύστημα διαμετρικώς αντίθετο με τα κλασικά τιμωρητικά ποινικά συστήματα, στο οποίο η επιβολή κάποιας ποινής στον δράστη δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση αυτοσκοπός και κεντρικός άξονας του τρόπου λειτουργίας του.

«Η αποκαταστατική δικαιοσύνη λαμβάνει, εν τοις πράγμασι, υπόψιν τα συμφέροντα όλων των πλευρών που θίγονται από το γεγονός της διενέργειας μίας αξιόποινης πράξης, επιτρέποντας την ενεργή συμμετοχή τους κατά τη ποινική διαδικασία»

[10] Roche, Dimensions of Restorative Justice, Journal of Social Issues, 2006, σελ.217-238,

[11] Στ. Αλεξιάδης, Η Αποκαταστατική Δικαιοσύνη: Μια αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου, Τιμητικός Τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη, εκδ. Σάκκουλα, 2007, σελ.991-1017

[12] Tony Marshall, The evolution of restorative justice in Britain, European Journal of Criminal Policy and Research, 1996.

[13] Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας;- Βάσω Αρτινοπούλου, Ηρώ Μιχαήλ, Crime in Crisis, Τιμητικός

Τόμος Νέστορα Κουράκη, <http://crime-in-crisis.com/124/>, με τελευταία πρόσβαση στις 25-5-2022

[14] Βάσω Αρτινοπούλου, όπως παρ. 7, σελ. 21

[15] Theo Gavrielides, Restorative Justice: pushing the barriers, 2010, South Bank University, "Restorative justice is an ethos with practical goals, among which is to restore the harm done by including all affected parties in a process of understanding through voluntary and honest dialogue, and by adopting a fresh approach to conflicts and their control, retaining at the same time certain rehabilitative goals" (Gavrielides 2007).

2. Επιστημονικό υπόβαθρο διαμόρφωσης της επανορθωτικής δικαιοσύνης

Με την ανάπτυξη της θυματολογίας, είναι γεγονός, πως ο κοινωνικός έλεγχος μετατοπίζεται σημαντικά, από την αποκλειστική πρόνοια για τιμωρία του δράστη, προς τη λήψη μέτρων με στόχο τη προστασία του θύματος και την αντιμετώπιση των επαχθών συνεπειών μίας εγκληματικής πράξης. Ο κεντρικός πυλώνας χάραξης πολιτικής στο ζήτημα της απονομής δικαιοσύνης, δεν είναι πια η μεταχείριση και η αντιμετώπιση του δράστη, αλλά η ανακούφιση και η ενίσχυση της θέσης του θύματος. Η αλλαγή αυτή παρατηρείται τόσο σε επιστημονικό επίπεδο, όπου άνθησαν και α-

Σημαντικό είναι και το έργο *Arms of the Law*, του Margery Fry, στο οποίο τονίζεται η ιδιάζουσα σημασία της αποζημίωσης του θύματος, ως έκφραση «αποτελεσματικής συμφιλίωσης» θύματος και θύτη. Ενδιαφέρουσα οπτική, αποτελεί και η θεωρία που αναπτύσσεται στο εν λόγω έργο, που υποστηρίζει πως η τοποθέτηση του θύματος στο επίκεντρο της απονομής δικαιοσύνης, μέσα από τη θυματολογική προσέγγιση και η επιδίωξη επανόρθωσης της προκληθείσας ζημίας/βλάβης από το

[23] Αρτινοπουλου Βάσω, Μαργγκανας Δ. Αντώνης, όπως παραπάνω παρ. 16, σελ. 59

« η θυματολογία συνιστά από μόνη της αντικείμενο μελέτης, ως κλάδος της εγκληματολογίας»

^[20] Συμβούλιο της Ευρώπης Σειρά Συμβάσεων Συμβουλίου της Ευρώπης – Νο. 197, Σύμβαση Του Συμ-

Εγκληματολογία

δράστη, εκτός των ευεργετικών αποτελεσμάτων πρακτικά και ψυχολογικά στο θύμα, δρα θετικά και για τον ίδιο, αφού συμβάλλει ενεργά στη «διαπαιδαγώγησή» του και την ομαλή επανένταξή του στη κοινωνία.^[24]

Καταλυτική υπήρξε και η προσέγγιση του καταργητισμού (abolitionism), που επηρέασε σημαντικά τη σκέψη στην επιστήμη της εγκληματολογίας. Πολλοί επιστήμονες, που ενστερνίζονται τις ιδέες και ασπάζονται το δόγμα του καταργητισμού, υποστηρίζουν πως συνιστά επιτακτική ανάγκη, η αντικατάσταση του κλασικού και υφιστάμενου μοντέλου απονομής δικαιοσύνης, από άποψη ποινολογίας και την υιοθέτηση εναλλακτικών πρακτικών, που ουσιαστικά προκρίνουν την «ιδιωτικοποίηση» του εγκλήματος.^[25]

Εκφράζεται εντόνως η δυσπιστία προς τα τιμωρητικά συστήματα απονομής δικαιοσύνης, τα οποία για πολλούς, πλέον, κρίνονται αναποτελεσματικά.

Αμφισβήτηση εγείρεται και αναφορικά με την αποτελεσματικότητα των τιμωρητικών συστημάτων σχετικά με την πρόληψη της υποτροπής των δράστών, ως κριτική γενικότερα στην απονομή δικαιοσύνης και στην αντεγκληματική πολιτική. Διαμορφώθηκε τότε, η ρήση “nothing works”, «τίποτα δεν αποδίδει», που διαμορφώνει εν πολλοίς, μέχρι και τις μέρες μας, την σκέψη στην εγκληματολογία.^[26] Η αμφισβήτηση αυτή προς το ποινικό σύστημα οδήγησε βαθμιαία στην ανάπτυξη θεωριών που αναζητούν εναλλακτικές μορφές μεταχείρισης για τους εγκληματίες. Στο πλαίσιο αυτό άκμασαν οι θεωρίες που υποστήριζαν τα αποκαταστατικά προγράμματα απονομής δικαιοσύνης.

Ως αποτέλεσμα αυτής της «επικριτικότητας» απέναντι στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης, αμφισβητήθηκε μέχρι και η επιστημονική υπόσταση της εγκληματολογίας. Κατά

τον Garland οι κατηγορίες έναντι της επιστήμης της εγκληματολογίας ερείδονται στην ατυχία της, να προσδιορίσει με ακρίβεια τα αίτια γένεσης του εγκλήματος, καθώς και την εξεύρεση κάποιας αποτελεσματικής στρατηγικής μείωσης ή ορθής διαχείρισης του φαινομένου.^[27]

Τέλος, σημαντική εξέλιξη ήταν και η πολιτική «αποκέντρωσης» που παρείσφρησε στα σωφρονιστικά συστήματα. Ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος απαγκιστρώνεται από την αποκλειστική αρμοδιότητα του κεντρικού κράτους και μετακυλίστα σε επίπεδο κοινότητας. Ένεκα της εξέλιξης αυτής αναπτύσσεται και το «κοινοτικό πρότυπο αντεγκληματικής πολιτικής».^[28] Αποτέλεσμα αυτής, ήτο η αμφισβήτηση του μονοπωλίου του κεντρικού κράτους στην απονομή της δικαιοσύνης, την εφαρμογή των ποινών και την διαμόρφωση πολιτικής καταπολέμησης του εγκλήματος, η οποία μετατοπίζεται πλέον, από το αμιγώς δημόσιο, στο ιδιωτικό πεδίο, οπότε και αναπτύσσεται η ιδέα της ενεργούς συμμετοχής του κοινού στην αντιμετώπιση εγκληματικών φαινομένων, βασική αρχή της επανορθωτικής δικαιοσύνης.^[29] Σύμφωνα με την προσέγγιση της αποκαταστατικής/επανορθωτικής δικαιοσύνης, το έγκλημα συνιστά μία διαφορά μεταξύ ιδιωτών και επομένως αυτοί είναι και οι μόνοι αρμόδιοι για την επίλυση κάθε ανακύπτοντος ζητήματος.^[30] Το τέλος της «ηγεμονίας» του κεντρικού κράτους ήτο καταλύτης για την εξέλιξη και τη διαμόρφωση αυτής της προσέγγισης.

3. Αρχές επανορθωτικής δικαιοσύνης

Ως επί το πλείστον, για τους περισσότερους θεωρητικούς, η επανορθωτική δικαιοσύνη χαρακτηρίζεται από τρεις βασικές αρχές.^[31]

«Σύμφωνα με την προσέγγιση της αποκαταστατικής / επανορθωτικής δικαιοσύνης, το έγκλημα συνιστά μία διαφορά μεταξύ ιδιωτών και επομένως αυτοί είναι και οι μόνοι αρμόδιοι για την επίλυση κάθε ανακύπτοντος ζητήματος»

[24] Perspectives on Victimology, The Science, the Historical Context, the Present by Gerd Ferdinand Kirchhoff, σελ.24, και Β.Αρτινοπούλου, οπ.παρ.7, σελ.26-Margery Fry, Arms of the Law, London, 1951

[25] Β.Αρτινοπούλου, οπ.παρ.7, σελ.26

[26] Κωνσταντίνος Ι.Πανάγος, Πρότυπα Σωφρονιστικής Πολιτικής και Νομοθετικές Επιλογές, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, δ.5). Nothing works- Η επιστημονική υποδοχή και η πολιτική ανάγνωση της μετα-ανάλυσης του Martinson, σελ. 178, όπου και ο καθηγητής κ.Κ.Πανάγος επισημαίνει το πως η «μετα-ανάλυση» επάνω στις σχετικές δημοσιεύσεις των ερευνών από τον

R.Martinson επηρέασε και οδήγησε στη ρήση “nothing works”.

[27] Declan Roche, Gluttons for restorative justice, Economy and Society, vol.32, 2003, σελ. 630-632.

[28] Β.Αρτινοπούλου, οπ.παρ.7, σελ. 28

[29] Β.Αρτινοπούλου, οπ.παρ.7, σελ. 28

[30] Α. Μαγγανάς, Ιδιαίτερα Ζητήματα Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ. 36-40

[31] Restorative Justice Exchange, <https://restorativejustice.org/>, με τελευταία πρόσβαση στις 26-5-2022

Επανορθωτική δικαιοσύνη

Αρχικά, υπάρχει η βασικότερη αρχή που υποστηρίζει πως η δικαιοσύνη επιβάλλει την αποκατάσταση των όσων ζημιώθηκαν. Παράτηρεί, επομένως, κανείς, πως στη προσέγγιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης εντοπίζεται ένα σημείο στο οποίο τέμνεται με την θεωρία του ωφελιμισμού και γενικά με τις συνεπειοκρατικές ηθικές ιδέες. Αποκλείονται κατ' αυτόν τον τρόπο οι αρεταϊκές θεωρίες και δεοντολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες επιτάσσουν μία συγκεκριμένη αντιμετώπιση, αντίδραση και μεταχείριση απέναντι σε εγκληματικές ενέργειες, που θα καθορίζεται βάσει της αντιλήψεως περί του καθήκοντος και κανόνων του «φυσικού» δικαίου.^[32] Αντίθετα, οι συνεπειοκρατικές θεωρίες δίνουν περισσότερο έμφαση στο αποτέλεσμα που παράγεται από μία πράξη(στις συνέπειες της δηλαδή), από το οποίο διαμορφώνεται εν τέλει και το ηθικό της πρόσημο.^[33] Ιδιαίτερα η ηθική θεωρία του ωφελιμισμού(που υπάγεται γενικά στις συνεπειοκρατικές θεωρίες), εξετάζει τον λόγο της ωφέλειας προς τον αριθμό των ατόμων. Με άλλα λόγια, ο ωφελιμισμός είναι η θεωρία, βάσει της οποίας επιδιώκεται η μεγαλύτερη δυνατή ωφέλεια για τον κατά το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό ατόμων.^[34] Γίνεται, άρα, αντιληπτή η ταύτιση στο μέτρο που η επανορθωτική δικαιοσύνη επιδιώκει πρωτίστως την κατά δύναμιν αποκατάσταση της συντελεσθείσας βλάβης, ενώ τα συμβατικά, τιμωρητικά, συστήματα αποσκοπούν κυρίως στον κολασμό του δράστη, επί τη βάση προγενέστερα ορισμένων ηθικών κανόνων.

Εν συνεχεία υπάρχει η αρχή που θέλει τα εμπλεκόμενα μέρη, που επηρεάζονται άμεσα από τη διάπραξη ενός εγκλήματος, να έχουν καθ' όλη τη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης, την ευκαιρία, εφόσον φυσικά το επιθυμούν, να συμμετέχουν ενεργά, διαδραματίζοντας τον δικό τους ρόλο στις όποιες διεργασίες λαμβάνουν χώρα. Η επανορθωτική δικαιοσύνη ενστερνίζεται μεθόδους διαχείρισης του εγκλήματος, που έχουν ως στόχο να «φέρουν κionτά τα μέρη», κυρίως το δράστη και

το θύμα ή ακόμα και τους οικείους τους, για να βρεθεί από κοινού η ιδανικότερη για όλους λύση. Αναλύονται οι επιπτώσεις της παράνομης ενέργειας, εξετάζεται η βλάβη που προξενήθηκε από τον δράστη και αναζητούνται οι προσφορότερες εναλλακτικές για την επίτευξη του μέγιστου δυνατού ποσοστού αποκατάστασης. Η εξομάλυνση των σχέσεων όλων των πλευρών συνιστά σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας, η οποία αναντίρροπα επενδύει στην καλή πίστη και την διάσωση των διαπροσωπικών δεσμών τους.^[35]

Τρίτη αρχή της επανορθωτικής δικαιοσύνης είναι η αναβάθμιση της σημασίας που διαδραματίζουν οι τοπικές κοινωνίες. Με αυτόν τον τρόπο επιρρωνύεται το αίσθημα δικαίου και η εμπιστοσύνη στους θεσμούς, ενώ ταυτόχρονα γίνονται σημαντικά βήματα για τη συντήρηση και την εκπλήρωση της κοινωνικής ειρήνης. Η επανένταξη των δραστών γίνεται ευκολότερο έργο, ενώ λαμβάνεται υπόψη και η άμεση ή έμμεση ζημία που προξενείτε στην ίδια την κοινότητα και αναζητείτε με αυτόν τρόπο, μία ολιστική λύση, μία διέξοδος, που θα σταθμίζει τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου.^[36] Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα στις κοινότητες, να καταστρώσουν μία πολιτική καταπολέμησης του εγκλήματος, σε τοπικό επίπεδο, όντας έτσι σε πολλές περιπτώσεις αποτελεσματικότερη, διότι προσαρμόζεται καταλλήλως στις ιδιαιτερότητες και τα επιμέρους χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ατόμων που τις συναποτελούν.^[37]

4. Σύγκριση με τα τιμωρητικά/ανταποδοτικά συστήματα

Η επανορθωτική δικαιοσύνη αναπτύχθηκε ως μία προσέγγιση αναφορικά με τον ορθό(-δικαιο) τρόπο διαχείρισης του φαινομένου του εγκλήματος. Μεσοπρόθεσμα, ωστόσο, άρχισε να αμφισβητεί την αποτελεσματικότητα των υφιστάμενων συστημάτων απονομής δικαιοσύνης. Έτσι, άρχισε να επιδιώκει, μέσω των υποστηρικτών της, τον μετασχηματισμό

«Η εξομάλυνση των σχέσεων όλων των πλευρών συνιστά σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας»

[32] Ηλίας Βαβούρας, Ο «Πολιτικός Άνηρ» στην Αρχαία Ελλάδα: Οι φιλοσοφικές καταβολές της πολιτικής πράξης, σελ.18-19.

[33] Λεξικό όρων ηθικής φιλοσοφίας, πανεπιστήμιο Πάτρας, upatras e-class, Βασικοί όροι της νεότερης ηθικής φιλοσοφίας.

[34] Βλ. Ωφελιμισμός Τζον Στιούαρτ Μιλ, 1861 και έργο του Τζέρεμι Μπένθαμ ως θεμελιωτή της ηθικής

θεωρίας του ωφελιμισμού. Επίσης λεξικό όρων ηθικής φιλοσοφίας όπως παρ. 33

[35] Μαλλουχου Αφροδίτη, Επανορθωτική δικαιοσύνη: Μια εναλλακτική προσέγγιση στη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών, , Κόρινθος, 2014, σελ.39

[36] Restorative Justice Exchange, <https://restorativejustice.org/>, όπως παρ. 31

[37] Λεμονίδης Πέτρος, όπως παρ. 1, σελ. 32

Εγκληματολογία

του «κυρίαρχου» συστήματος, είτε προτείνοντας προσθήκες, ως συμπλήρωμα του υπάρχοντος καθεστώτος, είτε ακόμα ζητώντας και την ολοκληρωτική αλλαγή του.^[38]

Αναπτύχθηκαν έτσι δύο κυρίαρχες τάσεις. Αφενός, αναδύθηκε η μαξιμαλιστική προσέγγιση, η οποία ανταγωνίζεται καθολικά τα υφιστάμενα συστήματα ποινικής δικαιοσύνης, υποστηρίζοντας την ανωτερότητα της επανορθωτικής, που προσφέρει πιο «αξιόπιστες» και επιτυχημένες διαδικασίες, τόσο για τους δράστες, όσο και για τους ζημιωθέντες των εγκληματικών τους ενεργειών. Μάλιστα, οι θιασώτες της προσεγγίσεως αυτής ισχυρίζονται πως το «νέο» σύστημα είναι σε θέση να εφαρμοσθεί για κάθε αξιόποινη πράξη, για οποιοδήποτε είδος αδικήματος, ακόμη και σε περιπτώσεις κακουργημάτων^[39]. Αφετέρου, ανακύπτει και μια μινιμαλιστική θεώρηση, που υποστηρίζει την εφαρμογή των αποκαταστατικών προγραμμάτων, επικουρικός προς τα κλασικά συστήματα ή τουλάχιστον, ως μία εναλλακτική με ικανοποιητικό βαθμό αποτελεσματικότητας για ορισμένες περιπτώσεις και υπό συγκεκριμένες περιστάσεις. Οι υποστηρικτές της, ερμηνεύοντας την χρησιμότητα των επιλογών, που παρέχει η επανορθωτική προσέγγιση, διασταλτικώς και με περιοριστική τάση, αποδέχονται την δυνατότητα εφαρμογής των αρχών της, συνήθως αποκλειστικώς σε περιπτώσεις πλημμελημάτων, σε καμία πάντως περίπτωση κατά την διάπραξη ιδιαίτερα σοβαρών ή ειδικών κακουργημάτων.

«Κεντρικός άξονας διαμόρφωσης της πορείας των πραγμάτων είναι οι ανάγκες των θυμάτων»

Για να μπορεί να υπάρξει γόνιμος διάλογος, σχετικά με τις παραπάνω πραγματεύσεις απαιτείται να γίνει μία ευσύννοπη παρουσίαση των βασικών διαφοροποιήσεων των δύο συστημάτων, τουτέστιν του τιμωρητικού/ανταποδοτικού και του αποκαταστατικού/επανορθωτικού.

Κατά το ανταποδοτικό σύστημα, η εγκληματική πράξη εκλαμβάνεται ως παράβαση του νόμου, ενώ το επανορθωτικό επικεντρώνεται περισσότερο στην προκληθείσα βλάβη ή ζημία από τις ενέργειες του δράστη. Αυτομάτως, η παράβαση του νόμου στη πρώτη περίπτωση, συνεπάγεται τη δημιουργία μίας αξίω-

σης, από πλευράς κράτους, ένεκα του «λάθους» στο οποίο υπέπεσε το άτομο. Η αξίωση αυτή συνήθως ικανοποιείται με την επιβολή και την εκτέλεση κάποιας ποινής, η οποία κρίνεται κατά περίπτωση ως κατάλληλη και δίκαιη. Εν προκειμένω, δεν λαμβάνονται υπόψη οι προθέσεις του εκάστοτε θύματος, αλλά αντίθετα ο νόμος είναι διατυπωμένος με αφηρημένες έννοιες που μπορούν να ταχθούν σε διαφορετικές περιπτώσεις. Από την άλλη πλευρά, κατά την αποκαταστατική δικαιοσύνη, η άδικη πράξη του ατόμου δημιουργεί αυτομάτως υποχρέωση του προς επανόρθωση της προξενθείσας βλάβης. Βασικός σκοπός, δεν αποτελεί η επιβολή κάποιας επαχθούς ποινής στον δράστη εξαιτίας του λάθους του, αλλά η διόρθωση αυτού μέσω της επίλυσης των προβλημάτων που προκάλεσε και της εξομάλυνσης της σχέσης του με το θύμα. Εδώ, οι ενέργειες που ακολουθούνται είναι συγκεκριμένες και εξειδικευμένες ανάλογα με το εκάστοτε περιστατικό και τις ιδιάζουσες συνθήκες που επικρατούν. Κεντρικός άξονας διαμόρφωσης της πορείας των πραγμάτων είναι οι ανάγκες των θυμάτων, που αποτελούν την απόλυτη προτεραιότητα χάραξης πολιτικής αντίδρασης απέναντι στο έγκλημα και τις συνέπειές του. Αντίθετα, αν και το ανταποδοτικό σύστημα επιδιώκει επίσης, τη μείωση και τη καταπολέμηση της εγκληματικότητας, επικεντρώνεται κυρίως στην επιβολή των ποινών στους δράστες ως ανασταλτικό παράγοντα, παραμελώντας με αυτόν τον τρόπο τις ανάγκες των θυμάτων. Η ποινή σε πολλές περιπτώσεις καθίσταται αυτοσκοπός κατά τη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης, χωρίς κάτι τέτοιο να συνάγεται πως συμβάλλει στην ανάσχεση του εγκλήματος, την εξάλειψη των παραγόντων εγκληματογένεσης ή την βελτίωση της θέσης του θύματος. Απότοκο των παραπάνω, είναι ο στιγματισμός του ατόμου, η μη ομαλή και δύσκολη διαδικασία επανένταξης του στη κοινωνία, μετά την εκτέλεση της επιβληθείσας ποινής και σε πολλές περιπτώσεις η υποτροπή του και η εκ νέου εγκληματική του δράση. Σε αυτό συμβάλλει και ο συγκεντρωτισμός στο υφιστάμενο σύστημα δικαιοσύνης, όπου όλες οι διαδικασίες,

[38] Β.Αρτινοπούλου, *οπ.παρ.7*, σελ.21

[39] John Braithwaite, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford University Press, 2002, σελ.239 επ. «Transforming the Legal System»,

<http://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2019/02/Restorative-Justice-and-Responsive-regulation-book.pdf>, με τελευταία πρόσβαση στις 27-5-2022

Επανορθωτική δικαιοσύνη

θεσπίζονται, επιβάλλονται και εκτελούνται από το κεντρικό κράτος. Κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στα επανορθωτικά συστήματα, όπου ο κοινωνικός έλεγχος ασκείται άμεσα από την τοπική κοινωνία, στην οποία έλαβε χώρα η εγκληματική πράξη, με αποτέλεσμα να καθίσταται σημαντικά ευκολότερη η επανένταξη του δράστη και η αποτροπή νέας άδικης συμπεριφοράς του στο μέλλον. Το κρατικό μονοπώλιο παραμερίζεται, η κοινότητα ενεργοποιείται και συμμετέχει στην απόδοση του δικαίου και την επιδιόρθωση της συντελεσθείσας βλάβης, προωθείται ο διάλογος, η συμφιλίωση και η εξομάλυνση των σχέσεων και σίγουρα διασφαλίζεται μεγαλύτερο προσδόκιμο κοινωνικής ειρήνης.

5. Προβλήματα καθιέρωσης και εφαρμογής προγραμμάτων επανορθωτικής δικαιοσύνης

Αρχικά, ένα βασικό πρόβλημα που απαντάται, είναι η δυσκολία στη σαφή διατύπωση της έννοιας που μπορεί να διαλαμβάνουν τα αποκαταστατικά προγράμματα. Γενικά δεν υπάρχει μία εναργής εικόνα αναφορικά με το ποια προγράμματα χαρακτηρίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο. Συχνά, ως επανορθωτικά, ονομάζονται, λανθασμένα, προγράμματα που περιλαμβάνουν μέτρα εναλλακτικής έκτισης ποινών, κοινωνιολογικές εργασίες, ημιελεύθερης διαβίωσης ακόμα και το μέτρο της υφ' όρον απόλυσης. Παρατηρείται το φαινόμενο, εκπρόσωποι των καταστημάτων κράτησης να αποκαλούν αυθαίρετα, ως επανορθωτικό, κάθε πρόγραμμα που δεν συνάδει με τα κλασικά συστήματα και έγκειται στην ενεργό συμμετοχή της κοινότητας, την επαφή των κρατούμενων με την τοπική κοινωνία, την συμμετοχή σε δραστηριότητες και την παροχή κοινωνιολογικών εργασιών. Τα παραπάνω, αν και πολλές φορές αποτελούν θετικά μέτρα, που μοιράζονται κοινές αρχές με τα αποκαταστατικά συστήματα, σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν τον ορισμό αυτών ή εκφράζουν με ακρίβεια τον πραγματικό σκοπό τους και την εναλλα-

κτική πρόταση που αυτά προσφέρουν. Η επανορθωτική προσέγγιση, συνιστά ένα διαφορετικό τρόπο απονομής δικαιοσύνης, ό έτερος πόλος της ποινής και του εγκλεισμού και συνεπώς ο σκοπός της απάδει αυτών ενός ποινικού συστήματος, οπότε δεν γίνεται να συμβαδίζει ως εναλλακτική εκτέλεσης και εφαρμογής κυρώσεων.^[40]

Ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει είναι το κατά πόσον συμβαδίζει η έννοια της επανορθωτικής δικαιοσύνης με την αρχή της αναλογικότητας, που συνιστά θεμέλιο του σύγχρονου νομικού πολιτισμού και εν πολλοίς βασική πηγή δικαίου. Πρακτικά καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο σε πολλές περιπτώσεις να εξακριβωθεί το μερίδιο ευθύνης που μπορεί να έχει το άτομο, το μέτρο της ζημίας που προκάλεσε, η πραγματική αντίληψη του θύματος για τα αληθινά συμβάντα και η εξασφάλιση της επιλογής των κατάλληλων μέτρων για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού^[41]. Επίσης, η αμιγώς θεωρητική υπόσταση της επανορθωτικής προσεγγίσεως, δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, ικανών να μεταστρέψουν την μέχρι τώρα αντίληψη περί του Δικαίου. Επομένως, δεν μπορεί να συναχθεί η επιτυχία και η ορθότητα της αντίληψης περί μη αναλογικής επιβολής κυρώσεων, βάσει της σοβαρότητας και της ηθικής απαξίας του αδικήματος. Επιπροσθέτως, θεωρείται δεδομένη η εκούσια συνεργασία του δράστη μίας εγκληματικής πράξης, μένοντας αρρύθμιστο το ενδεχόμενο να είναι κακόπιστος ή απρόθυμος να συνεργαστεί. Εκλείπει η δικαστηριακή πρακτική, το πλαίσιο συνδρομής επαγγελματιών για την πραγματική διαλεύκανση της υπόθεσης και την ανεύρεση της αλήθειας, καθώς και η ταύτιση με τις ιδιαίτερες ποινικοδικονομικές ιδέες και αντιλήψεις της εκάστοτε κοινωνίας.^[42] Ακόμα, πρόβλημα αποτελεί, στο μέτρο της αναλογικότητας, το ύψος της ποινής ή το πόσο επαχθείς εν τέλει μπορεί να είναι για το δράστη οι διαδικασίες που ακολουθούνται μέχρι την «επανόρθωση» της βλάβης που

«η αμιγώς θεωρητική υπόσταση της επανορθωτικής προσεγγίσεως, δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, ικανών να μεταστρέψουν την μέχρι τώρα αντίληψη περί του Δικαίου»

[40] Β. Αρτινοπούλου, οπ.παρ.7, σελ. 53-56

[41] Γ. Νούσκαλης, Η λειτουργία της αναλογικότητας στις εναλλακτικές - μη φυλακτικές ποινές, 2015, β) Τα κεντρικά ζητήματα της φύσης και των σκοπών των ποινικών μέτρων στα σ.αποκ.δ., σελ.126-129, <https://www.sakkoulas->

[online.gr/reader/575d563cd40af67135da/](https://www.sakkoulas-online.gr/reader/575d563cd40af67135da/), με τελευταία πρόσβαση στις 27-5-2022

[42] « Αποκαταστατική δικαιοσύνη», Λεμονίδης Πέτρος, όπ. παρ. 1, 30.2. Ελλείψεις « Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης», σελ. 40-41

Εγκληματολογία

προξένησε. Το ερώτημα αυτό γίνεται έτι δυσκολότερο όταν πρόκειται για πράξεις, τα απότοκα και οι συνέπειες των οποίων δεν γίνεται να αποικατασταθούν πλήρως, όπως σε περιπτώσεις κακουργημάτων. Τα συστήματα που ασπάζονται και ακολουθούν τις ανταποδοτικές θεωρίες έχουν αναπτύξει αντικειμενικά κριτήρια για την επιβολή των όποιων κυρώσεων κρίνονται σκόπιμες καθώς και αυτοματοποιημένες μεθόδους αντίδρασης απέναντι στο έγκλημα. Η αντικειμενικότητα τους ενδυναμώνει την αίσθηση του Δικαίου και το κύρος του υφιστάμενου συστήματος, εν αντιθέσει με τις ωφελμιστικές πρακτικές που υιοθετεί ένα επανορθωτικό σύστημα, τα οποία επικιντρώνονται σε υποκειμενικές κρίσεις, βασιζόμενες στην αίσθηση του βιώματος που αποτυπώνεται στα εμπλεκόμενα μέρη και τις ομάδες ατόμων. Είναι υπαρκτό δε, το ενδεχόμενο, ο δράστης να υποστεί εξαιρετικά επώδυνους και δυσανάλογους της πράξης του όρους.^[43] Κανείς, επίσης, δεν μπορεί να αποκλείσει την υποκριτική συγκαταβατικότητα του δράστη, τη μη μετάνοιά του και την καταφυγή του στο έγκλημα εκ νέου. Η κριτική περί της υποτροπής ασκείται στα παραδοσιακά τιμωρητικά/ανταποδοτικά συστήματα, ενώ δεν προκύπτει μετά βεβαιότητα η επιτυχία των εναλλακτικών αποικαταστατικών προγραμμάτων αφού αυτά δεν έχουν δοκιμασθεί στην πράξη σε σημαντικό βαθμό.

Πολλές φορές τα προγράμματα επανορθωτικής δικαιοσύνης ερμηνεύονται λανθασμένα ένεκα παραφράσεων που ερείδονται στις επιμέρους ιδεολογικές προσεγγίσεις και διαστάσεις που προσδίδουν οι κοινωνικές ομάδες και το διαμορφωθέν πολιτικό υπόβαθρο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που παρουσιάζει η Αρτινοπούλου στο σύγγραμμά «Επανορθωτική Δικαιοσύνη», αναφορικά με την αντίληψη των αποικαταστατικών προγραμμάτων στις χώρες όπου επικρατεί ο καθολικισμός, ιδίως στη Λατινική Αμερική. Εκεί, η προσέγγιση εξετάζεται σύμφωνα με τη σκοπιά της Βίβλου, η οποία, αποτελεί εν τοις πράγμασι το «μπούσουλ» ερμηνείας τους και ο άξονας διαμόρ-

φωσης της ασκηθείσας πολιτικής.^[44] Παραγκινίζονται, επομένως, οι επιστημονικές θεωρίες και προτάσσεται η ιδέα που έχει σχηματίσει η κοινότητα σχετικά με τα εν λόγω προγράμματα επί τη βάση των ριζωμένων στο συλλογικό της ασυνείδητο πεποιθήσεων.^[45]

Ένας ανασταλτικός παράγοντας καθιέρωσης της επανορθωτικής προσέγγισης στο διάλογο και τις πολιτικές απονομής της δικαιοσύνης δεν μπορεί να μην είναι και η αντίδραση της κοινωνίας και του «πολιτικού» κόσμου απέναντί της. Είναι γεγονός πως η κοινωνία είναι επιφυλακτική και αντιμετωπίζει κριτικά αυτές τις ιδέες, ενώ πολλοί αρμοί της εξουσίας προκρίνουν για διάφορους λόγους (ενίοτε και μικροπολιτικής σκοπιμότητας), «πολιτικές μηδενικής ανοχής» απέναντι στο έγκλημα. Το δόγμα αυτό έχει κυριαρχήσει ως μέθοδος και πρακτική αντιμετώπισης του εγκλήματος, έχει αποκτήσει σταδιακά ιδεολογικό υπόβαθρο και οι υποστηρικτές του μπορούν να διατυμπανίσουν την επιτυχία του πολύ ευκολότερα, αφού αυτή σε αρκετές περιπτώσεις κρίνεται αποκλειστικά με βάση την επιβολή κυρώσεων στα άτομα που παρανομούν, χωρίς να εξετάζεται το τελικό αποτέλεσμα από εγκληματολογικής σκοπιάς ή υπό το πρίσμα επιστημονικών αναλύσεων ή ωφελμιστικών θεωρήσεων.

Σύγχυση ακόμα δημιουργείται στις περιπτώσεις όπου υπάρχει συρροή εγκλημάτων, υπάρχουν περισσότεροι συμμετοχοί ενός εγκλήματος και συντελείται απόπειρα εκτέλεσης αυτού. Δεν είναι δυνατόν η απόπειρα ενός εγκλήματος να διαθέτει το ίδιο πρόσημο αδικού με ένα τετελεσμένο έγκλημα. Επομένως, είτε αυτά τα εγκλήματα θα μένουν ατιμώρητα είτε ο δράστης θα εντοπίζεται μοιραία σε δυσχερέστερη θέση, με αποτέλεσμα να προκαλείται σύγχυση. Δύσκολη καθίσταται και η διαδικασία που πρέπει να διαμορφωθεί σε εγκλήματα με περισσότερους συμμετοχούς, οι οποίοι πρέπει να συνδιαλλαγούν, να συμφωνήσουν, να διευκρινιστεί το μερίδιο της πραγματικής τους ευθύνης (ή ακόμα εν τέλει και της αθωότητάς τους) και να ικανοποιη-

« η κοινωνία είναι επιφυλακτική και αντιμετωπίζει κριτικά αυτές τις ιδέες »

[43] Γ. Νούσκαλης, οπ. παρ. 41

[44] Επανορθωτική Δικαιοσύνη, η πρόκληση των σύγχρονων δικαιοσύνης συστημάτων, σελ. 56 β). (όπ. παρ. 7)

[45] Για την έννοια του συλλογικού ασυνείδητου και της διαμόρφωσης των αντιλήψεων της κοινωνίας, Καρλ

Γκούσταβ Γιούνγκ, The Concept of the Collective Unconscious,

<http://www.bahaistudies.net/asma/The-Concept-of-the-Collective-Unconscious.pdf> , με τελευταία πρόσβαση στις 27-5-2022

Επανορθωτική δικαιοσύνη

θούν με αναλογικό τρόπο το/τα θύμα/θύματα. Όλες αυτές οι πράξεις πρέπει σε κάθε περίπτωση να συμπορεύονται μεταξύ τους, να υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μερών, να οδηγούν σε κοινό συμπέρασμα (ομοφωνία) και καλή πίστη μεταξύ των συναυτουργών και συγκατηγορούμενων σε μία εγκληματική πράξη. Όσον αφορά την συρροή εγκληματικών πράξεων, ελλοχεύει ο κίνδυνος είτε ο δράστης να τιμωρείται και σε αυτή την περίπτωση δυσαναλόγως, είτε να μένουν ατιμώρητες κάποιες παράνομες πράξεις του, είτε να μπορεί να εκπληρωθούν οι αποκαταστατικές πρόνοιες μόνο επί μίας αξιόποινης πράξης και όχι στο σύνολό τους. Πρέπει να υπάρχουν προβλέψεις όχι μόνο για το βασικό έγκλημα σε βάρος κάποιου συγκεκριμένου θύματος αλλά και για όλα τα συμπαράμαρτούντα αυτού.^[46] Στο υποθετικό σενάριο μίας υπεξαίρεσης, ο γενικός κανόνας των περισσότερων ορισμών που δίδονται για την επανορθωτική δικαιοσύνη, θα απαιτούσε απλά την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν τα «θύματα» αυτής της ενέργειας. Δεν υπάρχουν πρόνοιες αναφορικά με το αρκετά πιθανό και πλέον σύνηθες φαινόμενο, ο δράστης να επιχειρήσει να νομιμοποιήσει (επίσης παράνομη/αξιόποινη πράξη) τα χρήματα που υπεξαίρεσε. Επομένως, οι υπόλοιπες αξιόποινες πράξεις του θα παραμείνουν ατιμώρητες, αφού προσβάλλουν έννομα αγαθά που βασίζονται σε αφηρημένες έννοιες, όπως η ασφάλεια των συναλλαγών, η εθνική οικονομία κλπ. Η απόδοση δικαίου, σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι πολύ εύκολο να ταυτιστεί με την αστική αξίωση, που αποκτά το θύμα, ένεκα της αδικοπραξίας σε βάρος του. Έμμεσα, δηλαδή, για ένα μεγάλο μερίδιο εγκληματιών, το κράτος θα επικροτεί, ή σε κάθε περίπτωση θα παραμένει πειθήνιο και άβουλο, απέναντι σε τέτοιου είδους πράξεις (απόπειρες, ίσως στο μυαλό κάποιων, όπου απλά δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν πλήρως τα εγκληματικά τους σχέδια), δίνοντας την εντύπωση πως μοναδική υποχρέωση του εγκληματήσαντα θα συνιστά η εκπλήρωση της ενοχικής αξίωσης που συστήνεται με το θύμα εξαιτίας των ενεργειών του, ενώ η δικαιοσύνη, συχνά, θα «αποδίδεται» ευκολότερα σε και από άτομα με οικονομική επιφάνεια.

Τέλος, πρέπει να εξεταστεί και ο πραγματικός σκοπός της ποινής και των ανταποδοτικών συστημάτων. Μήπως διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την κοινωνία και δεν αποσκοπεί μονάχα στην απόδοση δικαιοσύνης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις; Υπό αυτή την οπτική, μπορεί να μην η ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης να προβλέπει ενεργό συμμετοχή των μελών της κοινότητας και (συν)διαμόρφωση της πορείας των πραγμάτων, ωστόσο το τοπίο είναι εξαιρετικά θολό στο τομέα της κοινωνικής ειρήνης και των γενικότερων επιπτώσεων σε επίπεδο λ.χ. «εθνικής» αντεγκληματικής πολιτικής ή δημοσίου συμφέροντος. Ποια θα είναι η ενδεδειγμένη αντίδραση σε εγκλήματα π.χ. αφηρημένης διακινδύνευσης; Πως θα πρέπει να αντιδρά η Πολιτεία σε περιπτώσεις όπου θίγονται τα συμφέροντά της; Πως θα παρέχονται εγγυήσεις σε μια σειρά από ανθρώπινες δραστηριότητες όπως η ασφάλεια των συναλλαγών και ποια θα πρέπει να είναι η αντίδραση σχετικά με ενδοιασμούς που μπορεί να προκύπτουν σχετικά με το περί Δικαίου αίσθημα; Η αλήθεια είναι πως κανείς δεν μπορεί να απαντήσει πλήρως τεκμηριωμένα και μετά βεβαιότητας τόσο στα παραπάνω όσο και σε σωρεία ακόμα ερωτημάτων και ενδοιασμών που προκύπτουν από πολλές και διαφορετικές πλευρές. Όπως κάθε θεωρία στο επίπεδο των κοινωνικών επιστημών, μέχρι τη στιγμή που θα αρχίσει να εφαρμόζεται θα διαθέτει αργύθμιστες ζώνες, έλλειψη θεσμικών εγγυήσεων, πολέμιους, αστάθμητους παράγοντες και επικριτές σε σχέση με το προγενέστερα καθιερωμένο σύστημα. Μόνο η σταδιακή εφαρμογή σχετικών προγραμμάτων και η μελέτη των εμπειρικών δεδομένων που θα συλλεχθούν μπορεί να απαντήσει στους προβληματισμούς που ανακύπτουν.

Συμπέρασμα

Η προσέγγιση της επανορθωτικής δικαιοσύνης έχει ακόμα πολύ δρόμο μέχρι την καθιέρωση και την θεσμοθέτησή της ως μέθοδος απονομής δικαιοσύνης. Σίγουρα, όμως, με το πέρασμα του χρόνου θα οδηγήσει στην ανάπτυξη ιδεών που θα αναμορφώσουν τα σωφρονιστικά συστήματα και τον νομικό μας πολιτισμό. Οι ιδέες που εισάγει έχουν ήδη προσφέρει πολλά στην επιστήμη τόσο της

«πρέπει να εξεταστεί και ο πραγματικός σκοπός της ποινής και των ανταποδοτικών συστημάτων»

^[46] Λεμονίδης Πέτρος, όπως παρ. 1, σελ. 43-45

Εγκληματολογία

ποιινολογίας/σωφρονιστικής, όσο έμμεσα και στην ίδια την εγκληματολογία. Είναι μια θεωρία που εμπιστεύεται την ανθρώπινη φύση, δέχεται την πεποίθηση ότι ο άνθρωπος είναι εικών καλός και είναι εφικτή η αναμόρφωση του με θετικά μέτρα που συμβάλουν και προωθούν το γενικότερο καλό, την «δεύτερη ευκαιρία» και την ορθοδίκαιη κρίση. Πράγματι, δεν είναι ακόμα σε θέση να αποτελέσει τον κανόνα, μπορεί όμως σταδιακά και υπό προϋποθέσεις, να αποτελέσει την άλλη «οδό», την εναλλακτική, απέναντι στα φυλακτικά συστήματα, του εγκλεισμού και των περιοριστικών

της ελευθερίας μέτρων. Εξάλλου, κατά μία αναλογία των λόγων του J.Braithwaite, εκ των θεωρητικών θεμελιωτών της αποκαταστικής προσέγγισης, αυτός είναι και ο βασικός της στόχος, να δημιουργήσει εκείνο το «φως» που θα οδηγήσει την κοινωνία έξω από τις πολιτικές «που οδήγησαν στο Guantanamo» και τον αποκλεισμό.

.....